

## УКРАЇНСЬКИЙ ВНЕСОК У ТУРЕЦЬКУ ДІАЛЕКТОЛОГІЮ: Чалиштай (Робочий симпозиум) з турецької діалектології

Після тривалої перерви у зацікавленні комплексним вивченням тюркських мов у плані діалектології (1959 р. – Всесоюзна нарада діалектологів-тюркологів у м. Ашхабаді, 1999 р. – збори з проблематики тюркських діалектологічних досліджень, м. Анкара, Туреччина, 2000-ні рр. – укладання та підготовка до друку „Порівняльно-історичної граматики тюркських мов”, том „Діалектологія”, Москва) нарешті у березні 2008 року відбувся організований Турецьким лінгвістичним товариством спільно з університетом Харран Чалиштай (Робочий симпозиум) з досліджень діалектів турецької мови в місті Шанлиурфі, Туреччина.

Як відомо, усі діалекти турецької мови поділяються на дві великі групи – анатолійські та румелійські, в яких, у свою чергу, виділяють відповідно три (за класифікацією Лейли Карахан) або сім (за класифікацією Ельвіри Олександрівни Груніної) груп анатолійських та дві (Мефкюре Моллова) або три підгрупи (Янош Екманн) румелійських діалектів. Робота Чалиштаю була покликана зафіксувати та оцінити стан розвитку діалектологічних студій у тюркології, забезпечити обмін досвідом у застосуванні сучасних методів теренного збору діалектного матеріалу. У роботі Чалиштаю узяли участь сімдесят п'ять вчених із Туреччини, Греції, Косова, Азербайджану, Угорщини, України та Північного Кіпру.

Робоче питання Чалиштаю було поставлене доповіддю проф. др. Тунджера Гюленсоє „Де починається і закінчується межа анатолійських турецьких діалектів”, який постулював, що для того, аби дати та пояснити визначення поняття „діалекти турецької мови” („анатолійські діалекти”), насамперед слід „вивчити зони розповсюдження та розселення в Анатолії печенізьких, кумано-кипчацьких, саха (парт) та огузьких племен, які відіграли значну роль в утворенні цих діалектів” [Türkiye... 44]<sup>1</sup>. Лише після вивчення процесу творення цих

діалектів можна розпочинати дискусію про межі початку та закінчення певних діалектологічних зон на території Туреччини.

Із надзвичайним зацікавленням вислухали учасники пленарну доповідь голови державного дослідницького центру з Афін, Греція, професора Євангелії Балти „Караманлійська община, караманлідика та продукування караманлійських книг”, яка, зокрема, відзначила відсутність систематичних досліджень проблеми визначення караманлійців сучасниками. Разом з тим, хоча у грецьких текстах ХІХ ст. сусідні тюркомовні вірмени, тюркомовні протестанти та грекомовні православні православних кападокійців характеризують як традиційне малоосвічене суспільство, не шкодуючи пейоративних епітетів, дослідження караманлійської культури останніх десятиліть на матеріалі грекописмених тюркомовних матеріалів дають відмінну картину того, яким чином відбувалась етнічна самоідентифікація караманлійської спільноти в Анатолії та після їх переселення до Фракії.

Розвиток діалектів турецької мови в історичній перспективі став також темою повідомлення Юджель Далли („Анатолійська діалектна лексика в „Книзі подорожей” Евлії Челебі), яка назвала цю вичерпну для свого часу подорожню енциклопедію „зовсім немалим діалектологічним словником більш як тридцяти восьми областей та округів тюркського світу” і наголосила на його значенні не лише для істориків та літераторів, а також і істориків-діалектологів. Неогузькі мовні риси турецьких діалектів узяла за основу доповіді Гюрер Гюльсевін, визначивши роль міграцій кипчацьких та карлуцьких племен, їхню цілковиту мовну асиміляцію огузами в Анатолії та лише часткову – в Румелії. Проф. др. Невзят Озкян лінгвістичні дослідження останніх років присвячує процесам історичного формування турецьких діалектів під впливом родопле-

мінних міграцій по Анатолії. Його досягненням стало встановлення тих етнічних острівків, які на підставі реконструкції саме діалектного матеріалу дозволяють відновити місця змішаного та роздільного розселення відмінних огузьких та неогузських родів, а таким чином – і поступове накреслення єдиної історико-лінгвістичної картини тюркського заселення Анатолії.

Свої польові та дослідження румелійської групи діалектів турецької мови на конгресі представляли дослідники з Угорщини (Імре Баскі, „Про афікси теперішнього часу діалектів Деліорману тридцять років тому”), України (Ірина Дрига, „Лінгвістичний статус та класифікація румелійських діалектів турецької мови”), Туреччини (Агмед Гюншен, „Турецькі діалекти Македонії та Косова з огляду на міжмовну інтерференцію”), Косова (проф. др. Ірфан Моріна, „Мовні особливості турецького діалекту села Мамуша”, Джевет Шанли – Ергін Жабле, „Порівняння фонологічних особливостей турецького діалекту м. Прізрен з анатолійськими діалектами”). Румелісти-діалектологи виявили однаковість стосовно одержаних результатів щодо дистрибуції фонологічних варіантів по східних та західних діалектних зонах, а також можливості поступового градієнтного діалектного просування західної румелійської діалектної зони на схід. Вони відзначили нагальну потребу створення монографічного дослідження – класифікації румелійських діалектів, – що доповнило б класифікацію анатолійських діалектів Лейли Карахан.

Практично в кожному повідомленні знаходили відображення результати єдиного монографічного дослідження – „Класифікація анатолійських діалектів турецької мови” Лейли Карахан, тоді як надзвичайно успішні в цьому плані дослідження турецької діалектології російського тюрколога проф. д.ф.н. Е.О. Груніної залишилися практично невідомими. Особливо цікавими виявились теми доповідей Зекі Каймаз („Зв’язок таємних соціолектів та арго з діалектами турецької мови”), Ніяри Куртбіяль („Сліди староанатолійської мови

в сучасних південнобережних діалектах кримськотатарської мови”) тощо. Жваву дискусію учасників засідань викликав аналіз позитивних та негативних боків Міжнародного фонетичного алфавіту (IPA), його відмінностей від запропонованої та використовуваної більшістю лінгвістів Туреччини „Системи транскрипційних позначок у діалектологічних записях” проф. др. Агмеда Б. Ерджілясуна та можливостей його використання в турецьких діалектологічних працях.

Особливо потужно були представлені дослідження з діалектів західної групи анатолійських діалектів турецької мови, зокрема Ізміра (Шерфі Алі Бозкаплан), що належним чином оцінили досягнення піонерів турецької наукової діалектології А. Джафероглу та Зейнеп Коркмаз, проте було відзначено потребу доповнення зібраних ними матеріалів за допомогою новітніх технологій аудіо- та відеозапису. На прикладах діалектів цієї групи були представлені перші спроби створення Лінгвістичного атласу турецької мови (на матеріалі складених слів із компонентом „Ала”) Фарука Йилдирима.

Методології, розгляду колективних проектів тюркської діалектології, картам розповсюдження діалектної лексики та сучасним особливостям теренного збирання діалектного матеріалу турецької мови присвячувались доповіді Нуреттіна Деміра („Важливість діалектного документування”, з огляду на дедалі більший вплив розвитку інформаційних технологій, зростання можливостей освіти літературно-писемною мовою, міграцій та престижних варіантів мови), Невзата Гьозайдина („Визначення місця збору діалектного матеріалу”), що піддав критиці довільне обрання дослідниками місця своїх польових студій, виходячи із власних вподобань, матеріальних можливостей та відведеного часу. Це призвело до наявності здебільшого записів, зібраних по містах, а не в сільській місцевості, що почасти ставило надійність отриманих наукових результатів під сумнів. Натомість дослідник запропонував для визначення місця діалектних студій

„метод географічного трикутника”, що мусить бути покладений в основу зібрання матеріалів до діалектної карти Туреччини та Турецького лінгвістичного атласу.

Хікмет Кораш торкався проблематики підготовки нової редакції „Діалектологічного словника турецької мови” та поповнення його словникової бази даних. Він наголосив на відсутності на даний момент лінгвістичного атласу турецької мови, що значно ускладнює роботу над словником; віднайдені у працях останніх років лексеми повністю відсутні у цьому словнику, отож вчений відзначив потребу нової оцінки усіх останніх дисертаційних та дипломних тематичних теренних досліджень та внесення їхнього діалектного матеріалу до бази даних словника.

Нарешті, заключне слово голови Турецького лінгвістичного товариства проф. др. Шюкрю Халюк Акалина прозвучало як настанова до підготовки чергового лінгвістичного курултаю турецької мови, що відбудеться восени 2008 року в Анкарі. Він закликав лінгвістів-тюркологів не обмежуватися сучасним вивченням стану румелійських та анатолійських діалектів, а звернути, зокрема, увагу на процеси мовних змін у 1920–1930-ті роки, котрі все ще можна простежити по матеріалах турецької преси цієї доби, яка в умовах відсутності нормативної фонетики та граматики тогочасної турецької мови відображала

на письмі діалектний стан тогочасних регіональних варіантів мови. Вчений відзначив, що документування діалектного матеріалу за допомогою найновіших технологій сприятиме передачі накопиченого народного досвіду та знань прийдешнім поколінням, підтримуватиме розвиток синхронних і діахронних лінгвістичних студій, проливатиме нове світло на зв'язок між літературною мовою та її діалектами, міждіалектну і міжмовну спорідненість у межах тюркської мовної сім'ї, а також історичне розшарування тюркських діалектів та виділення окремих тюркських мов.

Щоб апробувати обговорювану протягом Чалиштаю методологію діалектних досліджень, його учасники організували одноденну поїздку до міста Алеппо, що в сусідній із південно-східним регіоном Анатолії Сирії, відвідали Алеппський університет, передали колекцію тюркологічної літератури відділенню тюркології та зустрілись із тюркомовними мешканцями цього регіону. Лінгвісти-діалектологи також стали гостями колег та працювали у фондах бібліотеки університету Харран (місто Шанлиурфа), здійснили екскурсію до історичних руїн давнього Харранського університету та традиційних харранських поселень, кам'яних копалень Харрану та усипальниць святих.

*Ірина Миколаївна Дрига,  
к.філол.н.*